

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ทราบปรากฏการณ์ทางสังคมและข้อมูลเชิงลึกในการนำไปประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชน ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดพื้นที่วิจัยและประชากรกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ศึกษาโดยการศึกษาครั้งนี้ชื่อว่า “ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ : กรณีศึกษาตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวความคิดการพัฒนาชุมชน ๒) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑. สรุปผลการวิจัย

การศึกษานี้มีเนื้อหาหลัก ๓ ประเด็น ประกอบด้วย ๑) แนวคิดการพัฒนาชุมชน ๒) สภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีเนื้อหาสรุปเป็นรายประเด็นดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ แนวคิดการพัฒนาชุมชน

“การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้าน มีสุขภาพดีขึ้นทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงรักษาสิ่งที่ดีให้คงอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟูชุมชนให้คนที่อยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและมีความรักความเอื้ออาทร และรวมกันในระยะเวลานานพอสมควร จนมีความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้น ส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดสร้างสรรค์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนของการร่วมคิดร่วมทำ จะทำให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี และอนามัย

หลักการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคุณภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น และดึงประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ชุมชนมีความเจริญรุดหน้าเกิดขึ้นด้วย วิธีการให้การศึกษาและเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการรวมกลุ่ม การทำงานเป็นกลุ่มจะทำให้งานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม และการปลูกฝังนิสัยส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้รู้จักการคิดตัดสินใจ วางแผน และมีองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน มีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ ความต้องการและปัญหาของประชาชนในชุมชนเพื่อให้การพัฒนาได้ตอบสนองต่อความ

ต้องการของประชาชน ทั้งทางด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ การเมืองและทุนสิ่งแวดล้อม วิธีพัฒนาชุมชน เราถือว่า เป็นการคิดและแก้ปัญหาของบุคคลในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยให้มีการรวมพลัง ความคิดร่างกาย แรงใจ และวัสดุ เงินทุน เพื่อรวมกันเป็นกลุ่มขึ้น และเป็นองค์กรสร้างพลังการคิด ตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบด้วยกัน พัฒนาความรู้ ความคิดเฉลียวฉลาดให้ชุมชน อันจะนำไปสู่ การสร้างสรรค์แต่สิ่งที่ดีงาม ซึ่งได้จากการศึกษาอบรม ชักนำชาวบ้านให้รู้ จัดกลุ่มขึ้นมา และจัดตั้ง คณะกรรมการบริหารกลุ่มขึ้นนั้น เป็นขบวนการให้การศึกษาแก่กลุ่มอยู่แล้ว เป็นการศึกษาโดยการกระทำจริง

การพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้ รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธนี้ จึงเป็นการพัฒนาที่ สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิง พุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันต่อสังคมและธรรมชาติ อันตน จะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี การพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐานก่อให้เกิด คุณค่าในทางมนุษยธรรม และการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่ พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม การพัฒนาชุมชนเชิงพุทธนั้นเป็นการนำหลักพุทธ ธรรมเข้ามาขัดเกลาสั่งสอนประชาชนในชุมชน และแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน เน้นให้ชาวบ้านรู้จัก ตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักถ้อยคำบอกพูด อยากพึ่งตนเอง จนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา และ หล่อหลอมความคิด ทศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการ ดำรงชีวิต ประกอบอาชีพโดยการพึ่งตนเอง สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข หลักธรรมในการ พัฒนาชุมชน เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคม สอนให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในสิ่ง ที่ถูกต้องดีงามและศีลธรรม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การเคารพกฎหมายและศีลธรรม และการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนคือ “ปัญญา” ในการอยู่ร่วมกันในชุมชนนี้ บุคคลจะต้องมีสติปัญญารู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ และนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมแก่การ พัฒนาชุมชนคือ ภาวนา ๔ ซึ่งส่งเสริมการพัฒนาชุมชนทั้ง ๔ ด้าน ประกอบด้วย ๑) กายภาวนา คือ การพัฒนาทางกายภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพร่างกาย ๒) ศีลภาวนา คือ การพัฒนาทางสังคม ๓) จิตตภาวนา คือ การพัฒนาทางจิตใจ และ ๔) ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาทางปัญญา

๕.๑.๒ สภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุตลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ตำบลกุตลาด ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองอุบลราชธานี ไปทางทิศตะวันออกเฉียง ใต้ ติดต่อกับตำบลปทุม ตำบลกระโสบ เส้นทางผ่านทั้งตำบลประมาณ ๑๘ กิโลเมตร อยู่บนเส้นทาง รพช. สายตาลสม – อุบลราชธานี หรือชาวบ้านเรียกว่า ถนนสมเด็จ โดยใช้นามหมู่บ้าน หมู่ที่ ๒ เป็น นามตำบล เหตุที่เรียกว่า “กุตลาด” เพราะมีหนองไหลลงสู่แม่น้ำมูล จึงเรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า “กุตลาด” ทิศเหนือติดต่อกับตำบลกระโสบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ทิศใต้ติดต่อกับตำบลท่าช้าง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี และแม่น้ำมูล ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลดอนมดแดง อำเภอ ดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี ทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลปทุม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีสภาพพื้นที่ชุมชนตำบลกุตลาดเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีดินเป็นดิน ปนทรายและดินเหนียว พื้นที่ส่วนมากเป็นที่นา ที่มีลำน้ำมูลไหลผ่าน เป็นเขตที่มีความอุดมสมบูรณ์

ทางทรัพยากรป่าไม้และน้ำเหมาะแก่การทำการเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ ปัจจุบันมี ๑๔ หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น ๑๑,๔๔๔ คนแยกเป็นชายจำนวน ๕,๕๗๘ คน หญิง ๕,๘๖๖ คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น ๓,๔๑๑ ครัวเรือน ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและรับจ้างทั่วไป ลักษณะทางสังคมของชุมชนตำบลกุดลาด เป็นชุมชนแบบดั้งเดิมประชาชนมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์แบบคุ้นเคยกันมีความสามัคคีกันมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน สมาชิกในครอบครัวมักช่วยกันทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีศาสนาอย่างเคร่งครัด วัดเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของชาวชนบท รวมทั้งใช้ประกอบกิจกรรม พิธีกรรมต่างๆ และใช้ด้านการศึกษา วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่อยู่เหนือจิตใจของคนในชุมชน

ปัญหาพระสงฆ์เองก็ขาดการติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ประชาชนก็ยังไม่ได้รับโอกาสให้เข้าร่วมกำหนดแผนพัฒนา หน่วยงานในท้องถิ่นซึ่งไม่มีส่วนในการส่งเสริมการขับเคลื่อนไม่มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและขาดแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดผล การพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสถานที่ที่เหมาะสมในการขับเคลื่อน ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตำบลกุดลาดทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ขาดงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องและโครงการหรือกิจกรรมที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับชุมชน ของพระสงฆ์ยังไม่มีบทบาทหรือคุณภาพพอในการพัฒนา นอกจากนั้น รัฐและหน่วยงานภาคเอกชนโครงการที่เป็นรูปธรรมในการส่งเสริมจริยธรรมและศีลธรรม เพื่อจะพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตำบลกุดลาดทางด้านจิตใจและอารมณ์ เนื่องจากพระสงฆ์ยังขาดความรู้ที่แตกฉานในด้านของหลักธรรม คือขาดหลักการและโครงการที่จะให้พัฒนาคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง พระสงฆ์ไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ของหลักธรรมที่จะนำมาให้ประชาชนเข้าสู่การปฏิบัติให้เกิดผลได้และปฏิบัติเห็นผลได้จริง ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตำบลกุดลาดทางด้านปัญญา คือ ประชาชนในตำบลกุดลาด ยังเป็นคนที่มีทัศนคติความเชื่อมั่นในพระสงฆ์ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ยาก ชุมชนไม่มีความความรับผิดชอบต่อชุมชนต่อครอบครัว ขาดการเป็นประชาชนที่ดีของประเทศชาติ ไม่ศึกษาเล่าเรียน เป็นเหตุให้ละเลยต่อการประพฤติปฏิบัติ พระสงฆ์แสดงธรรมไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ไม่มีการอธิบายหลักธรรมให้เห็นจริงจนคล้อยตามในทันทีที่ได้ ไม่มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ขาดทักษะด้านจิตวิทยาการแนะนำ ขาดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อประชาชนในชุมชน ขาดอุปกรณ์ที่ส่งเสริมการฝึกอบรม และทักษะที่ดีในการแนะนำเพื่อให้ประชาชนเกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

๕.๑.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

พัฒนาสุขภาพทางกาย คือ พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้มีการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน ไม่ขาดแคลนทั้งด้านวัตถุและปัจจัย ๔ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ไม่เป็นโรค มีร่างกายแข็งแรงมีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน มีสุขภาพดีไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ การสัจจรณาคมนามาสะดวกสบาย ในการดูแลสุขภาพร่างกายของคนในชุมชน พระสงฆ์ในตำบลกุดลาด และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ได้ร่วมมือกันบริการสังคม คือพระสงฆ์จะเป็นผู้ดูแลทางด้านจิตใจให้ธรรมะ เป็นยาบำรุงจิตใจ ส่วนหน่วยงานสาธารณสุขเป็นผู้ดูแลทางด้านร่างกาย ให้บริการตรวจดูแลสุขภาพของคนในชุมชน พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้มีการตรวจเยี่ยมดูแล

ผู้ปวยให้กำลังใจ สอนธรรมและแนะนำหลักธรรมในการดูแลจิตใจให้ประชาชน มีการส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขอนามัย นำความรู้และหลักธรรมมาเป็นแบบอย่างให้ประชาชนประพฤติ ปฏิบัติ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ทุกเหตุการณ์ ทุกขณะจิต เพื่อให้ประชาชนมีจิตที่ดี มีอารมณ์ดี และมีความสุข ซึ่งเป็นกระบวนการใช้ร่างกายเพื่อการพัฒนาคุณภาพ และประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยส่งเสริมให้ประชาชนได้พัฒนาพฤติกรรมในเชิงคุณธรรมทางกายกรรม คือ การพัฒนากรรมดีทางกายไปด้วย

ในการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ พระสงฆ์ในชุมชนกุฎลาดได้สอนหรือฝึกให้คนในชุมชนได้รู้จักการให้การเสียสละช่วยเหลือผู้อื่นในยามที่มีความเดือดร้อน เป็นคนที่มีน้ำใจงาม น้ำใจดี มีความรัก และพระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดได้ให้คำแนะนำให้รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ไม่เอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่น อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขและอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสงบสุข นอกจากนี้พระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดยังนำหลักสารณียธรรม ๖ ช่วยให้ประชาชนในชุมชนมีความสุขกายสบายใจ เป็นคนที่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ พุดคุยกันด้วยความมีเมตตา มีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ คิดทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่กัน มีความปรารถนาดีต่อกัน และพระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดยังสอนประชาชนในชุมชนได้ หมั่นประพฤติสำรวมระวังในศีลให้บริสุทธิ์ทั้งทางกายวาจา และจิตใจ หมั่นประกอบคุณงามความดี มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัยของชุมชน และพระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดได้นำศีล ๕ ให้คนในชุมชนประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นคนที่มีชีวิตของตนและผู้อื่น มีความประพฤติชอบทางกาย และวาจา หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อยมีระเบียบวินัย ตลอดถึงทำมาหาเลี้ยงชีพของคนในชุมชน กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่และต่อสภาพแวดล้อม

พระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดได้นำจิตตานุสสณาสติปัฏฐานมาสอนให้ประชาชนมีการปฏิบัติสมาธิในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการการยืน การเดิน การนั่ง การนอน รับประทานอาหาร การดื่ม การทำ การพูด การคิด พระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดสอนให้ประชาชนได้นำเอาสมาธิไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในการทำงานมีคุณภาพและสำเร็จลุล่วงได้รวดเร็ว มีความผิดพลาดน้อย และมีพลังสติสัมปชัญญะในการแก้ไขปัญหาในการทำงาน พระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดได้สอนให้ประชาชนมีขันติความอดทน ประชาชนจะได้ไม่คิดสั้นเพราะมีความหวังว่าความทุกข์จะต้องคลี่คลายหมดไปในที่สุด เพื่อการป้องกันโรคทางจิต พระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดได้สอนให้เว้นจากการคบคนพาลให้คบบัณฑิต จดเว้นจากการประพฤติชั่วทุกอย่าง ด้วยการรักษาศีล เมื่อกระทำความดีทางกาย วาจา ใจ แล้ว เป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตโดยตรง พระสงฆ์ในตำบลกุฎลาดได้สอนให้ประชาชนฝึกสมาธิกำหนดรู้เท่าทันจิต ดูที่ลมหายใจเข้า ออก เรียกว่า อานาปานสติ คือการทำจิตใจใสสะอาดบริสุทธิ์ มีพลัง ก็นำไปใช้ในการพิจารณาความจริงของชีวิต จนเห็นแจ้งชัดใน อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความทุกข์ อนัตตา ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง เห็นชัดใน อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อนั้นใจก็จะบริสุทธิ์สมบูรณ์ มีสุขภาพจิตดี พันทุกขได้

ในการพัฒนาด้านสุขุมปัญญา ปัญญาได้รับจากการถ่ายทอดจากผู้อื่นพระสงฆ์ในตำบลกุฎลาด ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ประชาชนด้วยการอบรมสั่งสอนและแสดงพระธรรมเทศนาในงานบุญต่างๆ และมีการเปิดธรรมะผ่านเครื่องหอกระจายข่าวและเปิดสถานีวิทยุเพื่อเผยแผ่ธรรมะทุกวันพระเพื่อให้ประชาชนได้ตะหนัก ได้พิจารณาเป็นประจำ นอกจากนี้ พระสงฆ์ใน

ตำบลกุตลัด ยังมีการฝึกอบรมหรือบรรยายธรรมให้แก่คนในชุมชนตามโรงเรียน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม และให้แก่คนในชุมชนได้ซึมซับและนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ในการพัฒนาปัญญาแบบจิตตามยาปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดมาจากคิวิเคราะห์ด้วยตนเอง พระสงฆ์ในตำบลกุตลัดได้สอนให้ประชาชน ได้คิวิเคราะห์จากการที่ได้ฟังธรรมหรืออ่านหนังสือธรรมะมาแล้วนั้นหรือได้ยินมาแนะนำให้เขาคิดพิจารณาไตร่ตรองถึงเหตุและผล คิดแบบแยกกาย ซึ่งเป็นกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ คิวิเคราะห์ สังเคราะห์ จากธรรมะที่ได้ฟังมา พระสงฆ์ในตำบลกุตลัดได้สอนให้ประชาชนเป็นคนรู้จักแยกแยะ คิดอย่างสร้างสรรค์ และมีการการบำเพ็ญกุศลธรรม มีการทำบุญการให้ทาน ธรรมะให้คนในชุมชนรักษาศีลให้มีการเจริญเมตตาภาวนา การทำสมาธิ ภาวนามยปัญญาที่มาจากคิวิพัฒนาจิตใจควบคู่ปัญญา พระสงฆ์ในตำบลกุตลัดได้มีการอบรม ให้มีการปฏิบัติธรรม คือ ต้องฝึกทำจิตให้สงบ สอนให้มีวิริยะความอดสาหะพยายาม สอนให้รู้จักมีความอดทนและมีสมาธิที่จะตั้งจิตไว้ไม่ให้ไหลไปตามกระแสของความอยาก พระสงฆ์ในตำบลกุตลัด ได้นำพาปฏิบัติและพร่ำสอนประชาชนให้มีสติควบคุม ให้อยู่ว่าขณะกำลังทำงานหรือกำลังนั่งให้มีสติ กำหนดจิตให้ระลึกอยู่กับคำว่าพุทโธฯฯ จะให้จิตใจหลุดพ้นจากพันธนาการของกิเลส จิต จะบริสุทธิ์ขึ้น ทำให้ประชาชนเข้าใจชีวิตและโลกตามสภาพความเป็นจริง

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ตำบลกุตลัดเป็นไปตามหลักภาวนา ๔ คือ ๑) กายภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ ๒) ศีลภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ๓) จิตตภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจและอารมณ์ ๔) ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านปัญญา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งนี้ได้จำแนกข้อเสนอแนะออกเป็น ๓ ส่วนดังต่อไปนี้

๕.๒.๑. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

- ๑) องค์การบริหารส่วนตำบลกุตลัดนำผลงานวิจัยนี้ไปใช้เป็นนโยบายในการพัฒนาชุมชน
- ๒) พระสงฆ์ควรนำเอาหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน
- ๓) องค์ปกครองส่วนท้องถิ่นควรนำหลักพุทธธรรมไปปรับแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
- ๔) หน่วยงานทางด้านการพัฒนาควรนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน

๕.๒.๒. ข้อเสนอแนะในพื้นที่วิจัย

- ๑) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรจัดการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ
- ๒) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีตั้งกลุ่มจิตสาธารณะในการพัฒนาชุมชน
- ๓) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีการวางแผนการพัฒนาในระยะยาวเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๔) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีการส่งเสริมปัจจัยในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่หลากหลายและความมั่นคงในชุมชน

๕) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีการศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาชุมชน และควรศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

๕.๒.๓. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนตามหลักภavana ๔

๒) ควรมีการทำการศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

๓) ควรมีการทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

๔) ควรมีการทำการศึกษาเกี่ยวกับการนำ สติปัฏฐาน ๔ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน

๕) ควรมีการทำการศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์หลักไตรสิกขา ในการพัฒนาชุมชน